

«Загублена ема» – символ утраченого

Кавасіма Сюїті

Kawashima Shuichi. «Forgotten Ema» is a Symbol of the lost

«Forgotten Ema» is a paper tablet with an image on of the lost thing in the sea it, which was brought to the Shinto temple as the offering to a Dragon-God.

The region of distribution of such tablets is described in the work, as well as what exactly the Japanese depicted on the sacred tablets, in what temples they brought such tablets and from what these tablets were made are analyzed. The beliefs of fishermen related to the successful fishing are described. Also the purpose of the article was to acquaint readers with the role of shamans in the life of fishermen and the relation of the Japanese to the sea.

川島秀一 失せ物絵馬 –失われた物を描く漁師の心–

「失せ物絵馬」とは、沖で船の上から包丁などの金物を海に落としたときに、その落とした物を絵に描いて神社などに奉納する紙絵馬のことである。この絵馬の分布、絵馬の画題、奉納する場所、奉納者の役割、絵馬の材質など少しずつ明らかにしながら、日本の漁師たちが、どのような信仰を抱えながら海へ出かけ、漁を得ていたかを捉えようとするものである。それによって、このような習俗を指導する巫女などの宗教的職能者と漁師との関わりや、日本人の海に対する自然観の一面を紹介することが目的である。

«Загублена ема» – це вотивна паперова табличка із зображенням загубленої в морі речі. Такі таблички приносили в синтоїстський храм як замітник загублених у морі металевих предметів, наприклад, кухонного ножа. Рибалки із прибережних районів вважають, що при випадковому падінні у воду металевої речі необхідно задобрити Дракона, принести йому щось у дар. В основі цього вірування лежить поклоніння Змію, який не любить заліза та металевих речей. Саме тому здавна існувала заборона кидати в море будь-що, вірили, що невдача спіткає того рибалку, в якого залізний предмет упаде в море.

Поняття «загублена ема» введено до обігу науковцями з огляду на те, що, викликаючи бога і розмовляючи з ним, шаманка вживає словосполучення «загублена ема». У народі ще говорять – «підносити ему».

Розповсюдженість вотивних табличок

У статті «Дослідження життя прибережних сіл» («Матеріали конференції з японського фольклору», 1949 р.) наведено приклади табу на металеві предмети для рибалок у таких районах: Івате Унодзумаї, Уесугарі, Фукуїкунімі, Аїті-Хімага, Хіросіма-Саїзакі, Чібатомісакі, Кіото-Хамадзуме, Кіото-Тодайура. Щоб не дратувати Дракона (Рюгусама, Рюгонсама), ченці храмів Онмтакегьодзя, Каннусі, Хорідон забороняли викидати залізні речі в море.

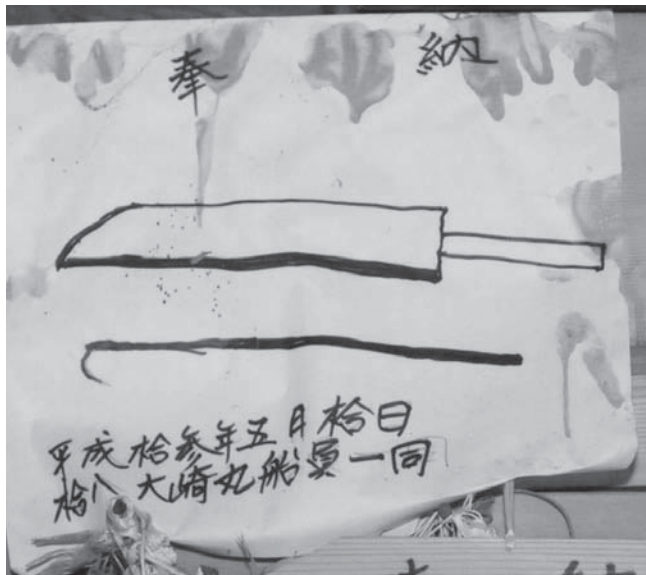
Якщо таке все ж траплялося, для залагодження провини морю приносили дари зі священного вина та рису, гроші; човен обклеювали отриманими від синтоїстських жерців *гохеями*¹. Проте ритуал не включав використання вотивних табличок. Останні вперше з'явилися у прибережних районах Санріку – на південь від Іватеунодзумаї (м. Камаїсі).

За попередніми дослідженнями зафіксовано понад 400 вотивних табличок; традиція їх виготовлення поширена у двох районах – Івакі (преф. Фукусіма) і прибережному районі Санріку (між півостровами Одзакі та Одзіка). У північній частині преф. Івате нараховується двадцять чотири таблички в чотирьох храмах м. Камаїсі, сто дев'ять табличок у дев'ятнадцяти храмах м. Офунато і сімдесят сім табличок у десяти храмах м. Рікудзентаката. Преф. Міягі має вісімдесят табличок у шістнадцяти храмах м. Кесеннума, чотири таблички в трьох храмах м. Мотойосі, тридцять шість табличок у п'яти храмах м. Мінамі Санріку і трохи південніше, у м. Ісімакі в п'ятнадцяти храмах було шістдесят шість табличок. У м. Івакі в трьох храмах знайдено шістнадцять табличок. Усього можна нарахувати чотиріста п'ятнадцять вотивних табличок у семидесяти п'яти храмах (у тому числі храмових залах).

Звичай виготовляти вотивні таблички побутує й тепер (іл. 1). Їх кількість час від часу змінюється. Однак, незважаючи на це, учені не змогли знайти підтвердження

інформації про їх існування в містах Кудзугава (Мінамі Санріку), Кітакамі (Ісімакі), Огати (Ісімакі) та Онагава, що містяться між Утацу (Мінамі-Санріку) й Ісімакі.

На північній межі розповсюдження вотивних табличок – на північ від м. Камаїсі (півострів Одзакі), наприклад,

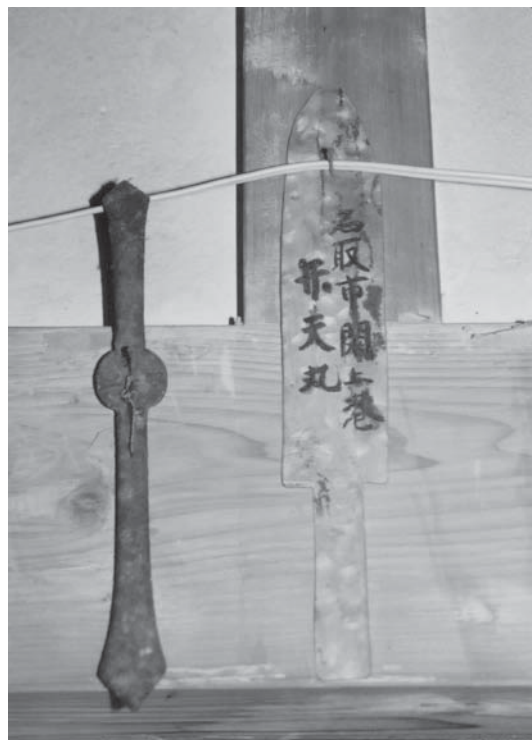

Лл. 1

на півострові Хакодзакі, у синтоїстських храмах підносили дорогоцінні ковані мечі. Останнім часом, оскільки ковалів стає все менше, використовують старі ножі з викарбуваною на них назвою човна та імені рибалки.

На узбережжі затоки Сендай (на південь від півострова Одзакі) дорогоцінні мечі традиційно замінюють священними табличками. У храм Котохіра (район Ота, м. Сеннума, преф. Міягі) власники суден, що проходять із міст Сіоґама і Юриаґе (Наторі), жертвують саме дорогоцінні мечі (іл. 2). Ці народні традиції характерні для припортових населених пунктів. Чітко простежується межа: на північних і південних територіях у дар приносили дорогоцінні мечі, а в центральних районах – вотивні таблички (іл. 3а, 3б, 3в).

Територіально межі розповсюдження дорогоцінних мечів та вотивних табличок пов'язані з володіннями двох феодальних кланів Моріюка та Сендай. Сліпих шаманок на території прав-

Лл. 2

ління клану Моріюка називали «ітако», а «окамісан» – клану Сендай.

Серед металевих предметів із зображенням вотивних малюнків – переважна більшість кухонних ножів, немало й якорів, макірі (складні ножі), рибальських гачків. Серед

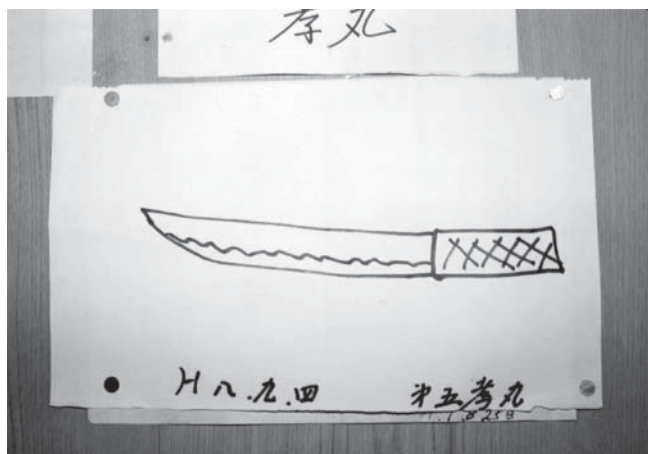

Лл. 3а

приношень – значна кількість рибальського начиння (серпи для збору морської капусти, гарпуни, жерстяні ковші для вичерпування води з човна, компаси); кухонне приладдя (казанки, черпаки для їжі); господарські інструменти (пилки і штопорики, молотки та гаечні ключі). Серед дивних, неочікуваних речей – лампочки і ручні годинники, гвинти, також трапляються великі предмети – трали й якорі.

Для принесення має значення, хто саме загубив дану річ, – на її замінику викарбовується його імя. Це може бути і власник човна, і рибалка, і повар судна. Іншими словами, у втраті речі в морі, а відтак і в поганому улові, може бути винним увесь командний склад, а не лише окрема особа.

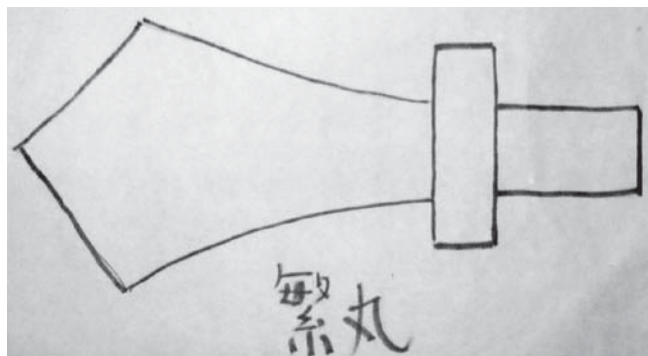
Куди ж приносять дари? Не має значення назва храму чи божество, якому поклоняються. Люди збираються в найближчому синтоїстському храмі, розміщеному на пагорбі. На суші такий храм служить як

Лл. 36

«хійорі-яма» (пункт спостереження за зміною погоди), а для тих, хто в морі – маяк. Це знак, даний небом, зірка, що показує шлях для кораблів, які повертаються з великим уловом. Побачивши храм, моряки вигукують: «О, божественний Ебісу!»². Синтоїстські храми, куди приносять вотивні таблички, розміщені тільки на прибережних зонах.

Оскільки Дракон не любить металевих предметів,

Лл. 4

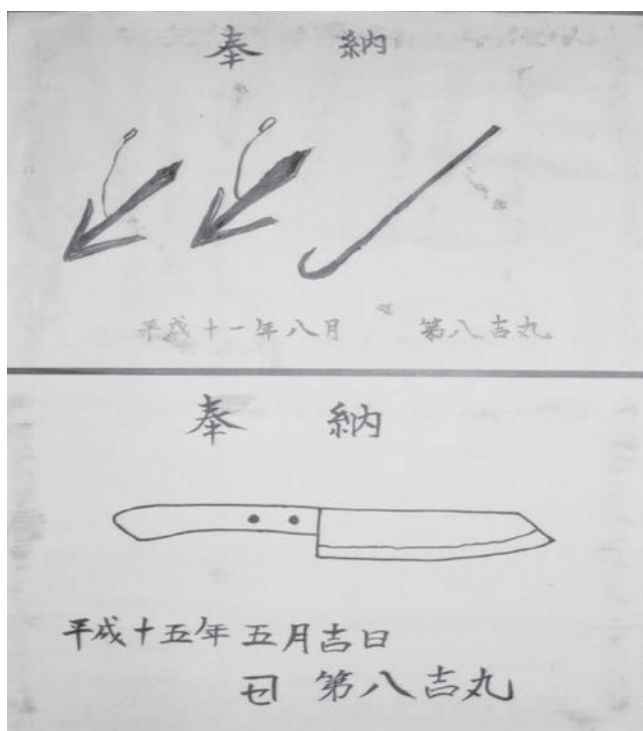
об'єктом поклоніння і зображення зазвичай був Хачідайрюсін – Великий Бог-Дракон у синтоїзмі (лл. 4); священними місцями вважалися Явата, Кумано й Атаго.

«Загублена ема» як народна традиція живе і понині. Двері синтоїстських храмів завжди відкриті для моряків, рибалок, які з надією приходять сюди. Рибалки обвішують вхід до храму священними табличками, підносять їх у будь-який прибережний храм. Даремно думати, що, якби в нових синтоїстських храмах двері були зачиненими для прихожан, зник би й обряд приношення вотивних табличок.

Турбуючись про наслідки загублення в морі металевого предмета, дари до храму приносять і прості люди, і рибалки. На узбережжі Санріку здійснити жертвопринесення їм допомагає т. зв. «окамісан» (дослівно «мати», «тітка») – шаманка. У храмі Котохіра (квартал Хіроta, м. Рікудзентаката, преф. Івате) було знайдено нові вотив-

ні таблички, що датуються «Одинадцятим місяцем одинадцятого року династії Хейсей» (листопад 1999 р.) і «Щасливим днем п'ятого місяця п'ятнадцятого року династії Хейсей» (травень 2003 р.). Причиною звернення до бога стало падіння в море двох гарпунів, одного рибальського гачка (1999 р.) і кухонного ножа (2003 р.) (лл. 5). Коли Сукано Сецуво (1952 р. н.) із човна «Дайхатійосімару» перестало щастити в рибальстві, він пішов до шаманки з Хіроta для проведення священного обряду, який би міг уберегти його від лиха. Вона запитала, чи не губив він чогось у морі, та запропонувала піднести богу вотивну табличку.

У храмі Котохіра (квартал Ота, м. Кесеннума, преф. Міягі) зберігається чотири вотивні таблички із зображен-

Лл. 5

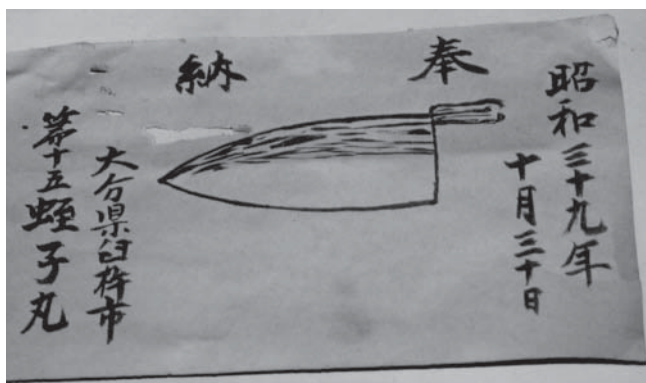
ням кухонних ножів. На двох із них зазначено «преф. Оіта», на одній – «м. Усукі префектури Оіта», ще на одній – «Ітатія м. Усукі префектури Оіта». Датуються вони 1961, 1963, 1964, 1969 роками, на кожній зазначено назви кораблів: «Чідорі тринадцятий», «Ебісу одинадцятий», «Ебісу п'ятнадцятий», «Токуей перший» (лл. 6).

Як розповідає служниця храму Котохіра Номурайой (1915 р. н.) всі ці кораблі прибули з преф. Оіта. Звідти прибуло п'ятнадцять кораблів, на кожному з яких перебувало по шість чоловік, заходили в порт Кесеннума лише на два-три літні дні. Піднімаючись кам'яними сходами синтоїстського храму, рибалки брали з собою 1,8 л sake (японська рисова горілка) і після замолування гріхів для відведення лиха від власного корабля весело розпивали її разом із настоятелем храму.

Томіта Ейїті з Ітатія м. Усукі (1933 р. н.) розповідає, що в червні корабель «Ебісу» покинув Ітатія. Вони лови-

ли рибу, і в серпні зайшли в порт Кесеннума, побувавши у священних місцях Тьосі та Сімода (що в містечку Ідзу). Коли по дорозі в м. Усукі було загублено залізну річ, у дар морю принесли священне sake, сіль, а по течії пустили *гокей*, який попередньо отримали від священнослужителя. Обряди робили не за традиціями вотивних табличок, а за традиціями, що побутували в портових районах.

Кажуть, що коли в Ітатія м. Усукі в липні 1955 року двадцять вісім риболовних кораблів вийшли в напрямку

Іл. 6

узбережжя Санріку, то їхній улов був таким, що кухарі отримали за один рейс платню, яку директор школи заробляє за рік. Із середини 1965 року, коли починають використовувати дрефтерні сіті (особливо чутливі рибальські снасті спеціальної конструкції для промислового ловлення риби), кількість кораблів зменшується. Тепер вотивні

таблички храму Котохіра залишилися історичними пам'ятками «золотого віку» риболовних кораблів.

Зазвичай ці таблички писали на рисовому папері чи папері *сьодзі*³ пензлем або спеціальною ручкою. Наприклад, житель Осіми, м. Кесеннума, преф. Міягі, Мураками Сейтаро (1951 р. н.) розповідає, що загублений в морі металевий предмет спочатку зазнає корозії, чим власне і накликає біду. Тому його зображують на вотивній табличці й зі словами «Прийми від мене, Дракон!» пускають її в морські хвилі.

Місто Івакі преф. Фукусіма – південна межа розповсюдження вотивних табличок, проте й тут їх використовують за такими самими правилами. Наприклад, один раз на рік на храмове свято обов'язково приносять дари в честь бога Анба⁴ в Нуманоті м. Івакі. Житель м. Івакі Ена Фукуї Майосі (1910 р. н.) розповідає, що моряки підносять вотивні таблички зі зверненням до бога «Я знайшов це!» у невеличкий храм Цуноміодзін поблизу морського порту, після чого вони перестають хвилюватись і впевнені, що їм буде щастити в дорозі.

Може видатися дивним звичай малювати те, що турбує серце, і обвішувати цими зображеннями храми, але для рибалок у цьому була надія на гарний улов. Народний звичай слугував формою вияву почуттів. Тому вотивні таблички – це джерело вивчення ментальності нації, адже в них відображені різні життєві історії та дивовижні душі моряків. Проте, як і більшість форм народної культури, цей звичай поступово зникає, і тому дана стаття є спробою привернути до нього увагу як до своєрідного способу мислення людей, що придумали замінити загублені залізні речі табличками з їхніми зображеннями.

¹ Гохей – фігурно складені паперові чи тканинні стрічки, часто з текстами віршів чи молитов; їх вивішували в синтоїстських святилищах як дар богам.

² Ебісу – морський бог багатства та торгівлі.

³ Сьодзі – розсувні перегородки в японському домі.

⁴ Анба – морський бог у синтоїзмі.

Переклад з японської Олесі Старушенко